

МІЖНАРОДНІ ЗМАГАННЯ ЗА ЗАКАРПАТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО УСТРОЮ

День 27 жовтня 1918 р. став останнім для Австро-Угорської імперії і водночас ознаменував початок нового майбутнього для багатьох її народів. Блискавичний розпад Австро-Угорщини спричинив переключення політичної карти Європи, привів до виникнення ряду незалежних держав: Чехословаччини, Угорщини, Польщі. Одні за одними національні меншості відривалися від Угорщини: хорвати, серби, словаки, чехи, румуни. Залишилися при ній лише німці і русини, та й то останні ненадовго.

Період листопад 1918 – січень 1919 року на Закарпатті видався надзвичайно політично насиченим. У ці місяці відбувалася активна боротьба різних політичних сил, думок, які визначили подальшу долю Закарпаття на найближчі 20 років.

Крім того що всередині Закарпаття політичне життя “ледь не кипіло”, так ще розгортається і надзвичайно активна політична міжнародна гра за Закарпаття. Основними “гравцями” за здобуття Закарпаття були М. Каройі – від новоствореної угорської “команди” і Т. Масарик – від також новоствореної чеської. Крім того, інтерес до Закарпаття на початку ХХ ст. проявляє молода українська держава.

Основні “правила гри” угорського та чеського урядів в принципі були визначені однаково: найширші обіцянки – найменші справи. Стиль гри можна визначити як активне маневрування. Так, уряд М. Каройі, прагнучи зберегти єдність земель угорської корони, обіцяв різним народностям Угорщини найширші права, включаючи право на самостійність. Ідею збереження єдності земель стефанської корони підтримували змадьяризована частина русинської інтелігенції та керівництво уніатської церкви. Виявленням подібних устремлінь була діяльність створеної з ініціативи уніатського єпископа А. Паппа 6 листопада 1918 року Ужгородської Ради рутенів Мадьярії¹. До складу Ради входили відомі громадські діячі, які вбачали свій ідеал в угорській державі Й. Камінський, П. Гебей, С. Сабо та ін. Секретарем Ради став А. Волошин, про русинські настрої якого не викликали сумніву. Більшість членів

Ради висловилися за збереження Закарпаття в складі Угорщини. Обраний головою ради С. Сабо заявив: “Рада рутенів хоче служити на ділі територіальній цілісності Мадьярії”². Ужгородська Рада домогалася часткових поступок від Угорщини: введення до комітетів українців-надзупанів, у школах навчання українською мовою, заснування української кафедри в Будапештському університеті. Подібні проугорські рішення в листопаді – грудні 1918 року були схвалені на зборах відповідних органів у Мукачеві, Угочі, Берегові, Косино, Вілоку та ін.

Водночас на Закарпатті в цей час набуває поширення інший шлях вирішення питання щодо політичного майбутнього Закарпаття – це приєднання до України; популярним стає гасло: “Геть від Угорщини!”. Так, вже 2 листопада 1918 р. (всього через день після проголошення самостійності Західно-Української Республіки у Львові) у Хусті (під проводом братів Юлія та Михайла Брашайків) організовано Руську Народну Раду й уже тоді вирішено включити Закарпаття в Українську Державу. Тиждень по проголошенні суверенності Західно-Української Республіки, 8 листопада 1918 року, Руська Народна Рада в Старій Любовні, на чолі з о. Омеляном Невиським, постановила домогатися включення Закарпаття до складу Української Держави. Місяцем пізніше, 8 грудня 1918 року, Руська Народна Рада в Сваляві, очолювана Михайлом Комарницьким, виступила за злуку Закарпаття з Україною. Подібні рішення, як свідчать архівні джерела, були ухвалені також на зборах Рад селян багатьох інших сіл Закарпаття³. Хоч русини і не ідентифікували себе українцями, але прагнули до єднання з ними як братнім народом. Цьому значною мірою сприяло утворення ЗУНР та налагодження зв’язків з її керівництвом.

Ситуація на Закарпатті загострювалася, через те частина керівників країни, в тому числі й міністр внутрішніх справ Й. Криштоффі, розуміли, що одними репресіями “порядок не утримати”, і запропонували піти на часткові поступки національним меншинам хоч би в формі надання їм автономії⁴. У цей час на Закарпатті робилися певні практичні поступки для неугорських народів. Так, уряд почав поступово звільняти з керівних посад угорців, призначаючи на їхні місця представників місцевої інтелігенції, звичайно, проугорської орієнтації. Орест Сабов, Микола Кутка і Емілій Зоборський були призначені ужанським, березьким і марамороським жупанами⁵.

9 грудня 1918 року був опублікований указ про право всіх угорських народів на самовизначення⁶. Ідея про надання Закарпаттю автономії певний час обговорювалася в урядових колах Угорщини. Нарешті було вирішено доручити міністру в справах русинів О. Сабову підготувати проект закону про автономію “Руської Країни”. Зусиллями О. Сабова, за прихильного наставлення Оскара Ясі (міністр зі справ немадьярських національностей при уряді Каролі – прим. Авт.) парламент Угорської Республіки 21 грудня 1918 року ухвалив “Народний Закон ч. X з 1918 року про Автономію Руської Нації, живучої в Мадьярщині”⁷. Автономній провінції надано назву “Руська Країна” – на пропозицію Г. Стрипського, щоб наблизити до назви Україна, – а її територію обмежено до комітатів Мараморощ, Угоча, Берег і Унг, тоді як приналежність комітатів Земплин, Абай-Торна, Шаріш і Спіш залишилася невирішеною.

Цей закон в §1-му так визначав автономні права: “Руська Нація, живуча в Мадьярщині, повинна мати повні права на самовизначення відносно справ внутрішньої адміністрації, судівництва, публічної освіти, її культури, релігії та вживання мови і то так у законодавстві, як і в адміністрації країни. Цей закон забезпечує ці права й містить у собі зобов’язуючі постанови відносно цих прав”. У подальших одинадцятьох параграфах цього закону стверджено, що “Руська Країна вирішує й адмініструє всі свої справи через її власні органи”, якими є: автономний Руський Народний Союз як законодавчий орган, для адміністрації країни в Будапешті встановлено спеціальне Міністерство для Справ Руської Країни, а в самому краю автономну адміністрацію довірено Директорії Руської Країни. Міністром для Справ Руської Країни негайно назначено Ореста Сабова з осередком у Будапешті, а рахівського адвоката д-ра Августина Штефана іменовано Головою автономної Директорії з осередком у Мукачеві. Покликано до життя Руський Народний Союз, який зійшовся на свою єдину сесію в березні 1919 року в Мукачеві. Але вже при цьому першому акті був порушений закон, бо згідно з постановами §8-го цього закону вибори мали бути “загальними, таємними, рівними й безпосередніми”, а насправді лише члени громадських рад були допущені до участі у виборах⁸.

Закон про автономію хоч і був кроком вперед у розвитку угорської державності, але практично носив суто декларативний характер. Адже в ньому не було “закладено” механізмів впровадження автономії. По-перше, яка це повна автономія, коли місце

перебування “міністра” Руської Країни знаходилося в Будапешті? По-друге, територія Руської Країни не була чітко визначена. Остаточне вирішення цього питання переносилося на Паризьку мирну конференцію. Більше того, уряд Угорщини прагнув розширити регіони, де проживали угорці, і звузити територію з проживанням русинів. Міста Ужгород, Мукачеве, Берегово, Мармороський Сигіт, Севлюш, а також і Свалява та Солотвин, як і округи берегівський, севлюський та тячівський, згідно з законом, залишалися й надалі інтегральною частиною Мадьярщини і, відповідно, вилучалися з автономної Руської Країни. Це викликало велике невдоволення закарпатських русинів і коли послы Руського Народного Союму зішлись на сесію, то на пропозицію Константина Грабаря (пізнішого губернатора за чеського режиму) ультимативно заявили мадьярській владі, що Соїм зідеться знову на сесію тільки тоді, якщо мадьярська влада визначить кордони Руської Країни, які задовольнятимуть інтереси карпатських українців. Фактично, це означало кінець “автономії”, яку мадьяри і без того ніколи не бажали втілювати.

Обмеженість Закону про автономію полягає і в тому, що в ньому не були визначені політико-правові засади самоврядування. Наголошуючи на “повному праві самоврядування в питаннях внутрішньої адміністрації, юстиції...”, в ньому абсолютно нічого не сказано про те, якою буде структура правоохоронних органів, про порядок їх створення, механізм їхньої діяльності та кому вони будуть підзвітними. Мета угорського уряду очевидна – відвернути увагу населення Закарпаття від боротьби за соціальні та національні права, приборкати визвольний рух на Закарпатті, а також залишити край у складі Угорщини.

Проте і ця куца культурно-національна автономія викликала незадоволення і переляк угорської буржуазії. Угорські газети різко виступили проти цього закону, наголошуючи на тому, що українці Закарпаття не здатні самостійно, без угорських наставників керувати краєм навіть у тих небагатьох питаннях, що належали до компетенції Руської Країни⁹.

Ще перед прийняттям Закону ч. X мадьяри намагалися залучитися підтримкою карпатських українців. Для цього на 10 грудня 1918 року були скликані збори в Будапешті, але на пропозицію Юлія Брацайка, Степана Клочурака, Юліана Чучки та інших учасники зборів відхилили угорську пропозицію залишитися в складі Угор-

щини, заявляючи, що рішення про долю карпатських українців може прийняти тільки сам народ на території краю. Після цієї поразки подібні збори були скликані до Сиготи на 18 грудня 1918 року. Але учасники і цих зборів відкинули пропозицію угорського уряду й постановили домагатися прилучення Закарпаття до Української Держави, яка вже була проголошена за Карпатами. Одночасно заініційовано провести Всенародний Конгрес Русинів у Хусті 21 січня 1919 року¹⁰.

Ще однією, як і угорська та чеська, щойно створеною політичною силою, яка була зацікавлена в Закарпатті, щоправда, з інших міркувань, була УНР. Відзначимо, що стосунки між закарпатськими українцями та керівниками УНР носили двосторонній характер. Обидві сторони проявляли зацікавленість у подальших переговорах і перспективі об'єднання у межах однієї держави. Причому, якщо уряд Каролі користувався підтримкою дуже обмеженого кола – частиною змадьяризованої інтелігенції та створених ними громадських організацій, а базою уряду Масарика була русинська еміграція в Америці, яка орієнтувалися на Чехословаччину, то за об'єднання з Україною висловлювалися народні ради, які виникли в листопаді-жовтні 1918 року на території від Попраду до Ясіня.

М. Вегеш, досліджуючи відносини між закарпатцями та урядом ЗУНР, зазначає, що "...уже на початку листопада 1918 року делегація закарпатських селян у складі Євгена Пузи, Івана Климпуша і Степана Клочурака побувала у Станіславі, була прийнята Головою Національної Ради Є. Петрушевичем і вела переговори про возз'єднання нашого краю з УНР"¹¹.

Про взаємозацікавленість і успішність переговорів свідчить той факт, що вже Тимчасовий Основний Закон ЗУНР від 13 листопада 1918 року в Артикулі 11-му, визначаючи кордони держави, включив територію Карпатської України в рамки ЗУНР. Делегати від Угорської Русі були запрошені на засідання Української Національної Ради, яка мала відбутися 2 – 3 січня 1919 року в Станіславі¹².

Отже, де-юре Закарпаття стало складовою частиною України, хоч фактично влада останньої не була поширена на територію краю. Основою для визнання Закарпаття складовою частиною України слугувало рішення Всенародного Конгресу угорських русинів у Хусті 21 січня 1919 року. У Хустському конгресі брали участь 420 делегатів, з яких кожний представляв "тисячу осіб українського населення". Цей Конгрес одностайно ухвалив резолюції, які скла-

ли сім пунктів, перший з яких звучить так: “Всенародний Конгрес Угорських Русинів з дня 21-го січня 1919 р. ухвалює з’єднати комітати: Мараморощ, Угоча, Берег, Уг, **Земплин, Шариш**, Спіш і Абауй-Торна з Соборною Україною, просячи, щоб нова держава при виконанні цієї злуки узгляднила окремішне положення угорських русинів”. Всенародний Конгрес заявляє, що руський народ Угорщини не признає “десятого закону про Руську Країну”, даного в Будапешті в 1918 році, бо ухвалено його “без волі народу і без його заступництва”¹³.

Наступного дня в Універсалі Директорії Української Народної Республіки (від 22 січня) про об’єднання земель українських говорилося: “Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України...”¹⁴

Таким чином, уряд ЗУНР робив послідовні політико-правові кроки для включення Закарпаття до складу української держави, закріплюючи їх у відповідних законодавчих документах. Хронологія подій наступна: Тимчасовий Основний Закон ЗУНР від 13 листопада 1918, Грамота Української Національної Ради про об’єднання ЗУНР з Великою Україною від 16 січня 1919 р., Універсал Директорії від 22 січня 1919 р., а також резолюція, декларація і універсал Трудового Конгресу України від 28 січня 1919 р. У всіх цих документах Угорська Русь вважалася складовою частиною Соборної Української держави. Представник від Закарпаття, згідно з Універсалом Трудового Конгресу, мав входити до складу Директорії – найвищого органу ЗУНР¹⁵.

Однак доля Закарпаття вирішувалася не тільки на теренах закарпатської землі. Американська Рада русинів, яка репрезентувала близько півмільйона русинів в Америці, на своєму конгресі 23 липня 1918 р. в м.Гомстед (Па) ухвалила таку резолюцію про долю Закарпаття:

“Щоб русини дістали повну незалежність;

1. Коли б то було можна, з’єдналися з своїми братами в Галичині й Буковині;

2. А коли б це було також неможливо, дістати автономію”¹⁶.

Одержавши ці постанови, президент В.Вільсон 21 жовтня 1918 р. порадив представникам Закарпаття вступити до Середньоєвро-

пейського демократичного союзу, який очолював тоді Т.Масарик. І вже 23 жовтня українці Закарпаття були прийняті до СЄДО, в складі якого були чехословаки, поляки, українці, румуни, югослави та інші народи. Можна погодитися з юристом В.Ю.Ганчиним, який вважає, що включення до СЄДО було “першим кроком Закарпаття до своєї державності. Ставши членом Унії, українці Закарпаття набули наче юридичного права самовизначення”¹⁷.

Однак, з іншого боку, через те, що цей союз, безперечно, був знаряддям чеської політики, яку підтримував і В. Вільсон, закарпатські українці на чолі з представником від Закарпаття в Філадельфії Г. Жатковичем попали під вплив чехів і стали “розмінною картою” у геополітичних планах першого президента Чехословаччини Т. Масарика. Коли делегація Ради русинів відвідала його у Філадельфії, Т. Масарик заявив їй: “Якщо русини вирішать приєднатися до Чехословацької республіки, то будуть становити окремий штат, а кордони визначаться так, що русини будуть задоволені”¹⁸.

Прийнявши заяву Масарика, члени Ради русинів розпочали агітацію серед закарпатських емігрантів за об’єднання з ЧСР. Була думка влаштувати плебісцит карпато-руських емігрантів. Однак Рада русинів, не чекаючи результатів плебісциту, 12 листопада 1918 р. в Скрентоні (Па) проголосила таку резолюцію: “Щоб угорусини з найширшими самостійними правами, як штат на федеративній основі прилучилися до Чехословацької республіки з тим, що до нашої країни мають належати всі угро-руські столиці історичного Закарпаття: Спіш, **Шариш**, **Земплин**, Абауй-Торна, Гемр, Угоча, Берг і Мараморош”¹⁹.

Заява Ради русинів мала вплинути на рішення приєднатися до Чехословаччини. Плебісцит відбувся наступного дня з таким наслідком: всіх голосуючих було 1113 делегатів (один делегат від 50 членів – прим. *Авт.*), за ЧСР проголосувало – 732 (67%), за Україну – 322 (29%), за незалежність – 27 (2%), за інше – 19 (менш ніж 2%).

Скрентонська резолюція АНРУР з результатами плебісциту серед закарпатських переселенців у США стала підґрунтям для позиції чехословацької делегації на Паризькій мирній конференції в справі територіального розширення своєї держави.

Але цього було ще мало, був потрібен документ – “вияв волі”, як пише Ю. Химинець, населення самого Закарпаття. Така нагода трапилася в Пряшеві.

Я. Оршан у своїй праці “Закарпаття” (Париж, 1938) писав: “Чехи тут почали ту саму гру, що в Америці (Гр. Жаткович). Вони знайшли в проводі Пряшівської Ради мало характерну, національно хитку людину, пізнішого Губернатора Закарпаття д-ра А. Бескида, який зв’язався з галицькими “москофілами” і разом з ними на всі лади почав пропагувати думку прилучити Закарпаття, разом з Галицькою Лемківщиною, до Чехословаччини”. Не спираючись на якийсь авторитет чи право, А. Бескид і галицькі “москофіли” ухвалили 7 січня 1919 р. в Пряшеві злуку Закарпаття з ЧСР. Вони написали відповідний протокол, який Бескид негайно повіз до Праги, а звідти до Парижа, де він став тим другим актом “волі народу”, на який опиралася чеська дипломатія на Мирній конференції²⁰.

Невдовзі було повідомлено Ужгородську Народну Раду про акцію американських русинів. Ужгородська Народна Рада прийняла рішення, що погоджується з бажанням американських русинів і на основі адміністративної, культурної і господарської автономії готова приєднати Угорську Русь до Чехословацької республіки. На підставі цієї постанови був виготовлений меморандум до Праги²¹. Значимо, що на рішення Ужгородської Ради безперечно вплинуло також те, що уряд Каролі відмовився ратифікувати, проголошену ним автономію русинів Мирною конференцією в Парижі, мотивувавши це відсутністю зв’язку з Антантою²².

Проте змагання між українським, угорським та чеським урядами за Закарпаття тривало. 5 лютого 1919 року уряд Масарика представив справу Підкарпатської Русі Високій Раді Паризької мирної конференції.

Міністр закордонних справ Чехословаччини Е. Бенеш ствердив у своїй промові, що ...карпаторусини не хочуть угорської влади і пропонують створити тісну федерацію з ЧСР; на згадуваній території проживає 450 тис. людей, яких не можна лишити на ласку угорцям... Крім того, ідею створення кордону проти Росії і Німеччини підтримали представники США, Великобританії, Франції та Італії²³.

Уряд Каролі не полишає ідею втримання Закарпаття в рамках Угорщини і намагається активно протидіяти уряду Т. Масарика, прискореним темпом формуючи адміністративну структуру проголошеної ним у грудні 1918 року автономної провінції. Так, саме 5 лютого був затверджений тимчасовий уряд на чолі з О. Сабовим, у березні були проведені вибори до законодавчого Союму.

Свою позицію щодо подальшої долі Підкарпатської Русі продемонструвала на Паризькій мирній конференції і українська делегація, наголос робився на підкресленні власних прав на цей край. Г. Сидоренко, голова української делегації на цій конференції, у звіті, поданому 29 вересня 1919 року голові Директорії, писав: “Крім словесних переговорів мною були подані на конференцію Мира цілий ряд писаних нот... із протестами проти намічаємих приєднань... Угорської України до Чехо-Словаччини”²⁴.

У праці Ілька Борщака “Карпатська Україна у міжнародній грі”, яка була написана за документами та матеріалами, що залишилися після Паризької мирної конференції, вміщено документ, який свідчить про те, що навіть у майже неможливих і безнадійних умовах делегація УНР була до кінця вірна рішенню злуки і заявила рішучий протест спробам відірвати Закарпаття від Соборної України:

“Вимагаючи комітетів Мараморош, Угоча, Берег, Ужгород, **Земплен**, частини Спеша, український народ виходить з таких засновків:

1. Абсолютна більшість всієї людності – українці.
2. У минулому ця територія належала до Галицько-Волинського князівства.
3. Усі 100 членів Ради, скликаної 21 січня в Хусті, у один голос рішили прилучитися до Великої України...
4. Українські війська згідно з бажанням людності вже зайняли частину названої території”²⁵.

Зазначимо, що “можливості української делегації обмежував факт невизнання її Мирною конференцією за репрезентанта карпатурської людності. Представником людності Підкарпатської Русі визнано в Парижі делегацію з Жатковичем на чолі”²⁶. Саме українці були єдиними з-поміж поневолених європейських народів, яким не вдалося провести в життя своє природне право на самовизначення за допомогою країн Антанти, що на Паризькій мирній конференції вирішували долю повоєнної Європи.

Серед меморандумів, що були представлені чеською стороною комісії з чехословацьких справ на Мирній конференції, шостий стосувався угорських русинів. Він містив пропозиції прилучити землю угорських русинів до Чехословаччини на автономному принципі. У меморандумі мовилося, що Підкарпатська Русь ніколи не належала до чехословацького регіону, проте неможливо прилучити її до Росії або України. Основний аргумент – політична

невизначеність більшої частини населення цього краю. Вказувалося також на відсутність інших можливостей розв'язання цієї проблеми. Меморандум закінчувався заявою, що обговорювану територію потрібно прилучити до Чехословаччини, тому що “залишити карпаторусинів під угорською домінацією... суперечило б усім принципам справедливості і демократії, за що ведено теперішню війну”. Однак остаточним аргументом був спільний кордон з Румунією. До уваги бралися також погляди карпаторуських делегатів та рад у Сваляві та Пряшеві²⁷.

Після того, як Масарик і Бенеш фактично добилися свого і чеські війська окупували Пряшівщину аж до Ужгорода, самі провідники Закарпаття вирішили рятувати ті права, які ще можна було врятувати. Тому-то доходить до злуки Хустської, Ужгородської та Пряшівської Рад 7 травня 1919 р. в Ужгороді в одну Центральну Руську Народну Раду, на чолі якої стає А. Бескид, а заступниками голови обрано А. Волошина та Ю. Бращайка. Ю. Химинець слушно зазначає, що створення Центральної Руської Народної Ради було зайвим, бо така Рада вже була створена в Хусті 21 січня 1919 р. на Всенародному конгресі, але для А. Бескида і його прибічників ця Рада не була вигідною, бо вона одногосно схвалила злуку Закарпаття з Україною.

Мета новообраної Центральної Руської Народної Ради – очевидна. 8 травня 1919 року (всього через день після свого створення) вона прийняла формальну постанову про злуку Закарпаття з Чехословаччиною на автономних правах. Центральна Руська Народна Рада в Ужгороді обрала 112 делегатів, які 20 травня 1919 р. поїхали до Праги, щоб передати Т.Масарикові рішення про злуку Закарпаття з Чехословаччиною. Тепер, коли виникла небезпека для Закарпаття бути поділеним між окремими державами, цей крок слід вважати виправданим, зазначає П.Стерчо²⁸.

Отже, залишалось розглянути тільки умови прилучення Підкарпатської Русі до Чехословаччини. 23 травня, поспіхом, було одногосно схвалено пп. 10-13 Сен-Жерменського договору, який був підписаний 8 (за іншими джерелами 10) вересня 1919 року.

Дослівний текст артикулів договору такий:

“Артикул 10. Чехо-Словаччина зобов'язується уконституювати “територію русинів на південь від Карпат” у границях, визначених Головними Альянтами та Засоційованими Державами, як автономну одиницю в рамках Чехо-Словацької держави із найвищим сте-

пенем самоуправи, який тільки можливий при збереженні єдності Чехо-Словацької держави.

Артикул 11. Підкарпатська Русь має мати власний Сойм. До компетенцій Сойму належить уся законодавча влада у справах локальної адміністрації, і в інших справах, що їх закони Чехо-Словацької держави йому приділять. Губернатор Підкарпатської Русі має бути назначуваний Президентом Чехо-Словацької Республіки і має бути відповідальний перед Соймом Підкарпатської Русі.

Артикул 12. Чехо-Словащина зобов'язується підбирати адміністраційних урядників у Підкарпатській Русі в міру можливостей із місцевого населення.

Артикул 13. Чехо-Словащина гарантує Підкарпатській Русі відповідне представництво в Законодавчому Згромадженні Чехо-Словацької Республіки, яке вибиратиметься на підставі Конституції Чехо-Словацької Республіки. Ті послы не будуть мати права рішати в Чехо-Словацькому Парляменті в тих справах, що належать до компетенцій Сойму Підкарпатської Русі”²⁹.

Крім того 18 листопада 1919 р. щодо Закарпаття був виданий спеціальний “Генеральний статут” чеською, російською і угорською мовами, однак не русько-українською мовою краю. Коли українське населення Закарпаття запротестувало проти цього, чеський уряд передав справу Чеській Академії наук у Празі, яка висловила таку думку: “Тому, що місцеве русинське наріччя в Карпатській Русі, про яке говорить Статут, це, безперечно, наріччя малоруське, належить літературною мовою тамтешнього населення визнати малоруську мову, яку вживають їх найближчі сусіди й одноплеменники, тобто галицьку українську мову”³⁰.

Незважаючи на однозначне визнання Чеською Академією наук, що і на Закарпатті живе частина українського народу, чеським політикам таке рішення не було вигідне.

У “Генеральному статуті” читаємо:

1. Чехословащина зобов'язується встановити Руську територію напівдень від Карпат у кордонах, визначених славними союзами і дружніми державами, як автономну одиницю в Чехословацькій державі і надалі надати їй найширшу самоуправу, що узгоджується з єдністю Чехословацької держави.

2. Країна русинів на південь від Карпат буде мати окремий Сойм. Цей Сойм вирішуватиме всі мовні, шкільні, релігійні питання і справи, які визначають йому закони Чехословащини. Губер-

натор країни, якого призначає президент ЧСР, буде відповідальний перед руським Сеймом.

3. ЧСР зобов'язується, що урядовці в країні русинів будуть вибрані по-можливості з-поміж жителів цієї території.

4. ЧСР гарантує країні русинів відповідне представництво в парламенті ЧСР, до якого вона вишле послів, вибраних згідно з Конституцією ЧСР. Але ці послы не матимуть права голосувати в чеському парламенті з тих законодавчих питань, які належать до руського Сейму³¹.

“Генеральний статут” був кроком назад на шляху отримання автономних прав порівняно з Сен-Жерменським договором. Управління Закарпаттям мало здійснюватися “декоративними установами” – директорією і номінальним губернатором (тобто були втрачені навіть формальні ознаки автономії). Фактична влада перебувала в руках командуючого окупаційною армією ген. Еннокка та головного адміністратора краю Брейхи. Директорія в складі п'ятеро руських діячів мала тільки дорадчі функції. Та й вони не були призначені. Коли в жовтні 1919 року Жаткович повернувся до Європи, він висловив протест президенту Масарику. Отже, проголошена чеським урядом автономія Закарпаття виявилася “чистою” маніпуляцією.

Чеський політолог Іво Духачек, який опублікував у часописі “Свідчення” документи із секретного архіву Міністерства закордонних справ, у зв'язку з включенням Закарпаття до ЧСР, ставить запитання, на яке сам і відповідає: “Що ж у 1919 році викликало інтерес Масарика і Бенеша до приєднання Підкарпаття до ЧСР? Невже слов'янська сентиментальність? Зовсім ні. Невже господарська користь? Рішуче ні. Головний аргумент – військово-політичний”³². Приєднанням Закарпаття Чехословаччина забезпечила собі пряме сусідство з Румунією, що стало необхідною умовою для створення Малої Антанти – оборонного союзу Румунії, Чехословаччини і Югославії проти територіального ревізйонізму Угорщини. Це був основний аргумент, яким Бенеш доводив на Мирній конференції включення Закарпаття до ЧСР. Його проєкт підтримали і схвалили США, Англія і Франція.

Таким чином, перебіг подій на Закарпатті наприкінці 1918 – початку 1919 рр. відзначався надзвичайною насиченістю. Припинення існування Австро-Угорської імперії дало шанс на влаштування власного життя багатьом народам, що входили до її складу,

у тому числі і закарпатським українцям (русинам). Одночасно розпочинається міжнародні змагання за Закарпаття. Угорський уряд обіцяв народностям Закарпаття найширші права, включаючи право на самостійність. Право на автономію обіцяла і чеська сторона. Однак більшість народних рад притримувались української орієнтації і ухвалили рішення про вихід Закарпаття зі складу Угорщини і приєднання до України. Проте, у міру погіршення політичної і воєнної ситуації на решті українських земель та негативного ставлення Антанти до української справи, на Паризькій мирній конференції альтернатива приєднання Закарпаття до України ставала надалі нереальною. Тож орієнтація Американської Народної Ради русинів, а згодом і Пряшівської та Ужгородської Руських Народних Рад на державно-правове впорядкування Закарпаття в складі новоутвореної Чехословацької Республіки була продиктована зовнішньополітичною ситуацією, якою скористався Т.Масарик серед закарпатських переселенців у США, а згодом Н.Бенеш на Паризькій мирній конференції.

Так, Карпатська Україна (“Руська Країна” – встановлена мадярами в 1918 р., або Угорська Русь, як зазначено в Універсалі Директорії УНР, або “територія русинів на південь від Карпат” – як вживано офіційно в Сен-Жерменському договорі, “Підкарпатська Русь” – як записано в Конституції Чехословацької Республіки) опинилася в рамках Чехословаччини, як цілковито автономна держава. Але, як пізніше виявилось, чехословацька влада майже нічого не виконала зі своїх обіцянок.

¹ Нариси історії Закарпаття. – Т.ІІ. (1918 – 1945). – Ужгород, 1995. – С. 51.

² Там само.

³ Мукачівський філіал ДАЗО, Ф.1. – Оп.1, Од. зб. 1. – Арк. 14, 41, 36 // Шляхом Жовтня. Зб. документів. Т. 1. (1917–1923). – Ужгород, 1957. – С. 77–79.

⁴ Нариси історії Закарпаття. Т. II. – С. 53.

⁵ Ванат Іван. Нариси новітньої історії Східної Словаччини. – Пряшів, 1979. – Кн.1 – С. 66.

⁶ Там само.

⁷ Стерчо Петро. Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919 – 1939 роках. – Львів, 1994. – С. 115–116.

⁸ Докладніше текст див.: Стерчо Петро. Назв. праця. – Додаток. ч. II.

⁹ Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ. – С. 57.

¹⁰ *Химинець Юліан*. Закарпаття – земля Української Держави. Нотатки з історії Закарпаття. – Ужгород, 1991. – 28–29.

¹¹ *Веґеш М.* Західноукраїнська народна республіка // Срібна земля. – 1995. – 4 лист.

¹² Мукачівській філіал ДАЗО, Ф. 1. – Оп. 1, Од. зб. 1. – Арк. 14. // Шляхом Жовтня. Зб. документів. Т.1. – С. 496.

¹³ *Стерчо Петро*. Назв.праця. – С. 117–118.

¹⁴ *Веґеш М.М., Гиря В.І., Король І.Ф.* Угорська Іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918 – 1939). – Ужгород, 1998. – С. 35.

¹⁵ *Веґеш М., Задорожний В.* Карпатська Україна у світлі нових документів // Сучасність. – 1993. – №4. – С. 62–63.

¹⁶ *Химинець Юліан*. Тернистий шлях до України. – Ужгород, 1998. – С. 53.

¹⁷ Див.: *Гуцуляк М.* Перший листопад 1918 року на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. – К., 1993. – С. 57.

¹⁸ *Химинець Юліан*. Тернистий шлях до України. – С. 53.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. – С.54–55.

²¹ *Волошин А.* Спомини. – Ужгород, 1923. – С. 93–94.

²² *Поп І., Галас В., Керецман Н., Палінчак М.* Політичні діти // Карпатський край №7–12(106). – 1994. – С. 35.

²³ Див.: *История Венгрии*. – Т. III. – М. – С.67–77.

²⁴ *Нариси історії Закарпаття*. Т. II. – С. 107.

²⁵ Див.: *Веґеш М.М., Гиря В.І., Король І.Ф.* Назв. праця. – С. 39.

²⁶ Там само.

²⁷ *Нариси історії Закарпаття*. Т.ІІ. – С. 106.

²⁸ *Стерчо Петро*. Назв. праця. – С. 120.

²⁹ Там само. – С.21–22.

³⁰ *Химинець Юліан*. Тернистий шлях до України. – С. 58–59.

³¹ *Химинець Ю.* Мої спостереження із Закарпаття. – С. 36.

³² *Ванат Іван*. Державно-правове становище українців Пряшівщини в рамках ЧСР (1919 – 1939) // Зб. матеріалів 6-ї наукової карпатознавчої конференції “Закарпатська Україна у складі Чехословаччини” (1919 – 1939). – Пряшів, 2000. – С. 20.